

ОСОБЕНОСТИ НА СЕМЕЙНИТЕ КОНФЛИКТИ В ДИСКУРСА НА ОБЩАТА ТЕОРИЯ НА СОЦИАЛНИТЕ КОНФЛИКТИ

Румен Рашков

CHARACTERISTICS OF FAMILY CONFLICTS WITHIN THE DISCOURSE OF THE GENERAL THEORY ON SOCIAL CONFLICTS

Rumen Rashkov

Abstract: The present paper considers the major aspects of the family conflicts within the general theory of the social conflicts. The ideas cited by other authors have not been blindly applied but rather generalized as regards the marital relations. The family crises as rites of passage and reorganization of the family system evolution have also been examined.

Key words: social conflict, family conflict, family crisis.

Очевидна е тенденцията към увеличаване на семейните конфликти, която има проекции във всички сфери на социалния живот. Разпознавайки растящият брой семейни противоречия, забелязвайки пагубните последици от конфликтите както за семействата, така и за самата държава като цяло и, отчитайки нуждата да бъде осигурена надеждна закрила на децата, социалнопсихологическата наука е длъжна да отговори на актуалните проблеми на обществото, семейството и индивида.

Целта на изследването в настоящия дискурс е да се извърши социалнопсихологически анализ на общата теория на конфликтите с намерението да се изследват по-задълбочено характеристиките на семейните конфликти от научноизследователска и субективно-личностна гледна точка.

Основните задачи на студията са да подложи на психологична интерпретация постиженията на теорията за социалните конфликти в специализираната литература, достъпна на автора, като изрази критичното му отношение към утвърдените подходи за изследване на този феномен.

Хипотезата е обвързана с твърдението, че ако се познава общата теория на социалните конфликти, то механизмите на функциониране на семейните конфликти биха могли да бъдат по-добре осмислени. Съответно, познаването на характеристиките на семейните конфликти, би задълбочило познанието и на общата теория на конфликтите.

Написването на представената студия е мотивирано не само от интересите на автора към проблема за семейните конфликти, но и от обсъждането на постиженията на отделните автори в сферата на изследване на социалните конфликти, както и от възможността за изразяване на критично отношение към техните достижения, с цел по-нататъшно развитие на теорията за конфликтите.

Теоретични подходи анализиращи същността на конфликтите

Един от най-значимите социалнопсихически феномени, които възникват в процеса на социално взаимодействие между индивидите, е конфликтът. Съвременната наука разглежда конфликтите като екзистенциално явление, което се разрешава чрез преговори, компромиси, разбиране на другата гледна точка, посредничество, арбитраж и други техники. Понятието конфликт произхожда от лат. *conflictus* – удар, сблъсък, стълкновение и към настоящия момент няма общоприето определение на този феномен. По-специфичен акцент върху същността и съдържателните полета на социалните конфликти могат да се разкрият чрез следните определения:

„Конфликтът е трудно разрешимо противоречие с остри емоционални преживявания или стадий в развитието на противоречие, проявявано в крайно остра форма, което възниква между хора, във връзка с решаване проблем в социалния и личния им живот и засяга статуса на личността или групата, колектива; борба между влечения, интереси или сили с противоположна насоченост и почти еднаква

мощност... времето на отрицателното последствие на самия конфликт е по-продължително в сравнение с отрицателното действие на самия конфликт” [4, с. 235].

„Конфликтът е определено качество на взаимодействие между индивидите, което се изразява в противоборство между техни различни страни, като в такива взаимодействия могат да влязат индивиди, социални групи, общности и държави” [15, с. 44].

При анализа на цитираните определения се обособяват няколко съдържателни характеристики, които могат да имат важно методологическо значение:

1. Конфликтът възниква като двуполусно явление, характеризиращо се не само като противоположност на страните, но и като взаимозависимост между тях. Ако не съществува взаимозависимост не може да се прояви противоположността. Противопоставянето може да съществува само между индивиди, свързани чрез съвместно изпълнявана дейност в една пространствено-времева рамка. Липсват ли трите предпоставки: съвместно изпълнявана дейност, време и място, конфликт не може да възникне.

2. Противопоставянето предполага две начала, които са същевременно и страни в конфликта. Между тях трябва да протича процес на осъзнаване на съществуващите различия и на засягането на интересите на страна, индивид или група, включена в ситуацията.

3. Активната насоченост към преодоляване на противоречието се явява ядрото на конфликта. Това не включва пасивно противопоставяне, а предполага борба, активно взаимодействие между страните, при която по-дейният печели. Само по този начин може да се постигне своеобразно единство на субектите и затова те са активни до пълното разрешаване на противоречието.

От горепосочените съдържателни характеристики се забелязва, че конфликтът е важен елемент от социалното взаимодействие, който способства за разрушаването или укрепването на социалните контакти. По този начин той играе ролята на активатор, който помага да се прояви разнообразието на позиции, дава допълнителна информация, издига по-голям брой алтернативи и т.н.

Конфликтът може да се приеме като *конструктивен* елемент на социалното взаимодействие, при който се търсят най-подходящите

варианти за неговото преодоляване, чрез формирането на условия за взаимно сътрудничество и взаимно разбиране. Така конфликтът способства за повишаването на ефективността на социалната група в процеса на съвместно изпълняваната дейност.

Конфликтът се приема за *деструктивен*, когато се изостря противопоставянето, засилва се враждебността, нарушава се комуникативното взаимодействие, шансовете за сътрудничество постепенно намаляват и в крайна сметка се стига до личностна или групова недовлетвореност.

На съвременния етап на развитие на научното познание за същността и генезиса на конфликтите се обособяват няколко специфични теоретични направления според методологическите, принципи които използват: философско, социологическо и психологическо.

Формирането на основните възгледи за конфликта започва още от древността. Древногръцките философи са считали, че сам по себе си конфликта не е нито лош, нито добър, той съществува навсякъде, независимо от оценката на хората за него. Целият свят е изпълнен с противоречия и с тях неизбежно е свързан животът, природата, хората и боговете дори.

Хегел [13. с. 215] разглежда противоречието, като централна категория на диалектиката, свързано с многообразието на елементите на единното цяло. То се явява съотношение по особен начин между елементите и цялото, възникващи при проявлението на всяка разсъгласуваност и несъответствие в структурата на това цяло. Доколкото абсолютно устойчиво съответствие няма в нито един предмет, дотолкова противоречието носи универсален характер – света се намира в постоянно движение и развитие. В този философски смисъл, категорията противоречие носи универсален характер и е свързана с източника на всяко движение, изменение и развитие. Философската категория борба допълва понятието противоречие и конкретизира взаимоотношенията между противоположните страни. Борбата е едно от основните понятия в диалектиката и включва в себе си не само момента на противоборството на противоположните сили, но и момента на тяхното съществуване, което съответно обезпечавя целостта на процеса.

Философската концепция за развитие на конфликта: теза – антитеза – синтез, намира прием сред социолозите и така се ражда

философско-социологическата традиция. Тя предлага по-широк подход при разглеждането на конфликтите и това е напълно обяснимо с оглед методологията, която използва. В тази рамка се обособяват няколко по-частни теоретични концепции [2. с. 20; 31].

Социал-дарвинизмът разглежда конфликта като основна категория на вътрешновидовата борба, способстваща за еволюцията на вида. В тази посока се разглеждат категориите „борба за съществуване и естествен подбор“. В теорията на Чарлз Дарвин, динамиката на вътрешновидовата еволюция се приема като основа, обясняваща същността на конфликтите и причините за възникването им в обществото. В условията на ограничени ресурси за съществуване – храна и територия, конфликтът придобива характер на война за оцеляване на индивида и вида.

Крайното виждане на дарвинистите абсолютизира феномена борба. Те разглеждат конфликтите като иманентно присъщи на човечеството и поради това окончателно неразрешими. Нуждите от удовлетворяване на житейските потребности и ограничените ресурси, предизвикват силно противопоставяне между индивиди, групи, етноси и народи, но както историята показва, невинаги положителното решение е намирано чрез конфликти.

Впоследствие един по-умерен Дарвинистки подход към анализа на същността на социалните конфликти е доразвит, като категорията борба е заменена със стълкновение, като форма на социално взаимодействие. Стремехът към състезателност при човека е екстернализиран в спорта, състезателните турнири и интелектуалните игри. Съвременните тенденции отчитат, че борбата за съществуване, е по-скоро въвеждаща в заблуждение метафора. В действителност става въпрос за взаимодействие, насочено не към унищожаване на конкурентите, а към доминиране над тях като форма, обезпечаваша функционирането на социалните групи.

Функционалният модел възниква в резултат на опитите да се създаде социологическа теория, основаваща се на равновесния модел за развитие на обществото. Функционирането на обществото предполага единство и вътрешна съгласуваност между различните сфери на обществено взаимодействие. Нарушаването на това равновесие води до дисфункционалност на интеракциите, в резултат на което

се генерират сили за промяна. Конфликтът се поражда в резултат от неефективното функциониране на дадена социална сфера и психологическото изискване за промяна, с цел по-добро приспособяване към заобикалящата действителност.

Л. Козер [19. р. 30] вижда конфликта като форма на парадоксална комуникация между страните, чрез която те успяват да извлекат повече информация една за друга. В нормалното общуване задръжките и социалните норми филтрират и ограничават страните да кажат това, което мислят и чувстват една за друга. Според автора, при анализа на завършилия конфликт, могат да се отчетат следните промени: снето е напрежението между страните, очертана е по-ясно границата между тях, по-видимо се откроява линията на отговорност при взимане на решения, нараства вътрешногруповата сплотеност и единство на групата.

Изхождайки от идеите на А. Адлер за стремеж към власт и превъзходство, заложен във всеки човек и свързан със индивидуалното му развитие, германският социолог Р. Дарендорф [3. р. 142; 147] предлага обяснителен модел за същността на социалните конфликти, върху който по-късно създава и собствена теория за конфликта. Господството се смята за тенденция в поведението на индивидите, изразяващо се в стремеж към власт на едно лице, спрямо други лица или групи. Доколкото този стремеж е универсален за хората, невъзможността да се получи тази власт от отделни лица или групи, може да се превърне в предпоставка за възникване на конфликти. Допълнително Дарендорф приема, че обективна предпоставка за възникването на социалните конфликти са различията, които съществуват в интересите на индивидите или на социалните групи. Авторът смята, че конфликтният модел на взаимодействие е едновременно и характеристика, и условие за промяна във всяка социална система. За да възникне обаче конфликтът, е необходимо да има осъзнаване на противоположните интереси.

Психологическото направление в изследването на конфликтите се характеризира със значителна дълбочина и всеобхватност на обяснителните модели. Този факт е пряко повлиян от разбирането, че конфликтът директно влияе на психическото здраве на индивида, явява се фактор за житейската удовлетвореност и е един от най

значимите феномени в психичният живот на индивида и групата. Докато социологията се ориентира предимно към междугруповите конфликти, то психологията се фокусира към вътрешноличностните и междуличностните конфликти, като на тяхна основа интерпретира възникването и протичането на междугруповите и международни конфликти.

Психоаналитичното направление, водещо началото си от З. Фройд, стига до извода, че главен източник на противоречието се явява сблъсъкът между: То (подсъзнателното), Аз-ът (съзнателното) и Свърх-азът (моралните и правни норми). Конфликтът се разглежда като част от психичния живот на индивида и затова съвсем естествено съпътства жизненото развитие на човек. Психоаналитичният възглед споделя идеята, че индивидът не може да избегне конфликтите и тяхното разрушително въздействие, затова основна задача в процеса на социализация на личността, е да бъдат смекчени последиците от конфликта.

Един от учениците на Фройд – К. Юнг [16. с. 56] различава две основни нагласи на хората към социално поведение – интроверти и екстраверти. Разглеждайки проблематиката на противоположното и противоречивата структура на човешката психика, Юнг стига до идеята, че и двете тенденции сами по себе си са целесъобразни типове поведение, доколкото са съгласувани едно с друго. В конфликтна ситуация интровертът ще бъде по-склонен към търсене на решения чрез компромиси и отстъпки, докато екстравертът ще бъде по-склонен към търсене на обяснения, тълкувания и интуитивно намиране на решения.

Психоаналитичната концепция за конфликта намира отражение в трудовете на Карен Хорни [цит. по 2. с. 46]. Тя свързва конфликта с неврозите, които хората преживяват предимно в детска възраст. Не всички конфликти обаче могат да предизвикат невроза, а само тези, които трайно генерират проява на силна тревожност в личността, поради застрашаване живота и целостта на организма. Опитите да бъде редуцирана тревожността, води до появата на защитни тенденции, които се явяват несъвместими една с друга. Авторката различава три основни типа поведение; стремеж към заедност (да бъдем с другите); стремеж към разделност (да бъдем личности); стре-

меж към пренареждане (промяна) – което се изразява в конфликтност и агресия. Когато обаче третият тип поведение се превърне в базисна социална нагласа по отношение на другите, се констатира нареченият от нея невротичен стил на живот.

Когнитивното направление в изследването на конфликтите, е свързано с името на един от известните теоретици в психологията - Курт Левин [21. р. 122]. Той започва да изследва конфликта от позицията на разработената от него теория на психичното поле на личността, като по-късно разширява интереса си към междуличностните конфликти. Според авторът, междуличностните конфликти се пораждат под действието на вътрешни сили в индивида, свързани с неговите личностни потребности и външни, принуждаващи сили. Тези сили нарушават структурният баланс и възниква несъгласуваност на системите. Извежда се психологическата закономерност, че небалансираните междуличностни отношения са предпоставка за възникване на междуличностни конфликти.

Бихейвиористичният подход свързва възникването на конфликта не с личността, а с ролята на ситуацията. Поведението на индивида се разглежда като проява на агресивен отговор на външната ситуация. Това направление вижда агресивното поведение като невъзможност на индивида да реши конструктивно даден конфликт. По-късни представители на това направление, като: М. Дойч и М. Шериф, виждат конфликта като конкурентна форма на взаимодействие между индивидите. Те създават свой обяснителен модел за конфликтите, почиващ на двете форми на взаимодействие между индивидите – кооперация и конкуренция. На тази основа авторите обособяват три поведенчески дименсии в конфликтна ситуация: първият тип е свързан с реализацията на поведенческа стратегия, насочена към сътрудничество и кооперация с конфликтната страна. Вторият тип е свързан с конкурентна поведенческа стратегия, насочена към противопоставяне и разрешаване на конфликта, чрез борба и надмощие над другия. Третият тип поведенческа стратегия е свързан с отказ от участие в конфликтната ситуация, дори и в ущърб на личните интереси.

Класификация на видовете конфликти

Поради разнообразните форми на проява на конфликтите в процеса на съвместна дейност, изследователите, систематизирайки натрупаните знания и опит в тази област, предлагат следната класификация:

- А. Вътрешноличностни
- Б. Междуличностни
- В. Междугрупови

А . Вътрешноличностни конфликти

Изследванията на този вид конфликти започват с психоаналитичните възгледи на Фройд и неговите последователи, които ги определят като резултат от сблъсъка на отделни вътрешни подструктури на личността. Главен мотиватор на човешкото поведение са несъзнаваните нагони, разделени в две групи. В първата е нагонът към живота (ерос), в който влизат нарцистичните влечения – стремеж към власт, егоизъм, към самоутвърждаване, а също и либидните нагони. Във втората група са нагоните към смъртта и разрушението (танатос). Други мотиватори (drive) на човешкото поведение, са редица афективно проявяващи се комплекси като Едипов и Кастрационен. Азът е сферата на волевата човешка дейност, контролирана от принципа на реализма, а в Свръх-Аза се включват интериоризираните морални и социални норми. Конфликтът между То и Свръх-Аза се регулира посредством няколко защитни механизма: компенсация, отричане, изместване, интелектуализация, рационализация, фантазми, регресия, сублимация и проекция.

К. Левин [цит. по 2. с. 57] предлага три по-частни форми на проявление на вътрешноличностния конфликт, като изказва идеята, че те могат да съответстват на такива сложни социално-психични образувания, като социални нагласи и социални стереотипи. Трикомпонентната им структура включва: мотивационен, когнитивен и ролеви аспект на вътрешноличностния конфликт.

Мотивационният конфликт възниква в ситуация на актуализиране на противоположни по съдържание и понякога, взаимноизключващи се мотиви в личността. Според К. Левин има три форми на мотивационен вътрешноличностен конфликт: А) мотивационен

конфликт, който е предизвикан от ситуация, в която са на лице равни по сила на привлекателност и желаност, но взаимоизключващи се по съдържание алтернативи на поведение; Б) мотивационен конфликт, който е предизвикан от ситуация, при която съществуват равни по сила, но непривлекателни и нежелани по съдържание алтернативи на поведение; В) мотивационен конфликт, който е предизвикан от ситуация, при която съществуват равни по сила, но противоположни по съдържание алтернативи на поведение.

Когнитивният конфликт възниква при сблъсък в личността на несъвместими нагласи, ценности и убеждения, като това поражда в индивида познавателно несъответствие. Теорията на когнитивният дисонанс е разработена от Л. Фестингер [12]. Според нея конфликтът в личността настъпва тогава, когато два познавателни елемента са намират в несъответствие един спрямо друг, т.е. в дисонантно отношение един към друг. Това състояние предизвиква високо напрежение и тревожност, като насочва личността към уеднаквяване на познавателните елементи по такъв начин, че да изглеждат съгласувани. Преодоляването на несъвместимостта на две когниции (знания), когато са еднакво значими за личността, става след промяна на значимостта на едно от тях.

Ролевият конфликт се изследва от позициите на социалното взаимодействие и е разработена от известният изследовател Дж. Мийд [8]. Авторът поставя акцент върху две основни характеристики на социалното взаимодействие: социален статус и социални роли. Статусът е зададен от съответната система от обществени отношения „място” на личността в дадената структура. Той е социалният ядрен център на „Аз-а” и съсредоточава права и задължения спрямо общественото положение, като се характеризира с понятието социална сила. От социалнопсихологическа гледна точка, статусът определя силата на влияние на едно лице по отношение на друго лице, или по отношение на дадена социална група по вектора власт – подчинение. Вътрешноличностен конфликт се поражда при несъответствие между желан и реален статус на личността.

Социалните роли на личността, като втора характеристика на социалното взаимодействие в теорията на Мийд, могат да послужат за обяснение на функциите, които отделният индивид осъществява

като член на дадена социална група. Ние можем да прогнозираме поведението на „обобщения друг“ като го идентифицираме с ролята, която изпълнява, тъй като тя е нормативно одобрен начин на поведение, очакван от всеки, който заема дадената позиция. Успешното усвояване на различните социални роли е тясно свързано с процеса на социализация. Всяка роля носи в себе си определена социална ценност. Значимостта на ролята за дадено лице се определя от мястото и в йерархията на индивидуалната ценностна система. Социалната практика показва, че колкото по-високо място заема в йерархията, толкова повече индивида полага усилия за качествено изпълнение. Вътрешно напрежение с тенденция към конфликтност възниква, когато обстоятелствата налагат приемането на нова роля която не е субективно ценна за личността.

Б. Междуличностни конфликти

Междоличностните конфликти са една от най-разпространените форми на конфликти в човешкото общество. Индивидите през целият си живот влизат в различни форми на контакт и взаимодействие помежду си, които се превръщат в обективна предпоставка за възможен сблъсък и противопоставяне. Проблемът има особено голяма практическа значимост, както по отношение на първичната форма на социално обединение на индивидите – семейството, така и при другите социални групи и социални организации. Във всички ситуации може да се отбележат два взаимосвързани аспекта: първият се отнася до съдържателната страна на конфликта, т.е. предметът на спора, който поражда разногласия. Вторият разглежда психологическата страна, която е свързана с личностните особености на участниците и техните емоционални реакции. Точно тази втора особеност се явява специфична черта на междуличностните конфликти, отличаваща ги от вътрешноличностните и междугруповите конфликти.

В психоаналитичната традиция междуличностните конфликти се интерпретират през призмата на нерешен, вътрешноличностен конфликт. Ключ към разбирането на взаимоотношенията на човек с другите се явяват ранните преживявания при неразрешени конфликти с родителите. Карен Хорни [14. с.142] изследва междуличностните конфликти, които възникват в семейството между родители и деца,

като предлага нов подход към разглеждането им. Детското съперничество и ревност, по отношение на срещуполовият родител в много случаи, е отговорно за конфликтите при възрастният човек. В интерпретацията на Хорни, в основата на възникващият проблем с обкръжаващите, лежи „дълбоката и страстна любов” към бащата. Така например, първото реално възплъщение на бащата за жената, става нейният син, при което отношенията им се отличават с огромна емоционална наситеност. Преносът на чувства в майката, от любов към баща си, в любов към сина си, може да се трансформира в свръхпривързаност. Хорни интерпретира междуличностното поведение на човек чрез неговия личностен тип, определен от степента на разрешен вътрешен конфликт с родителите. Така например експанзивният тип е склонен към преоценка на своите способности в резултат на положеният труд и недооценка на другите. Самоунищожителният тип недооценява своите възможности и е склонен към заемане на подчинени роли. Отказващият тип избягва жизнената активност и се стреми към работа в относително висока социална изолация. За повърхностно живеещите личности е характерно отсъствие на стремеж към развитие на собствения потенциал и инертност в поведението.

Едни от най-задълбочените теоретични и експериментални изследвания, посветени на междуличностните конфликти са извършени от К. Левин [21]. Авторът обозначава противоречието като „конфликт между собствените и принуждаващите сили”, които се изразяват като противопоставяне между собствените потребности на човека и външни, обективно принуждаващи сили. По мнение на Левин, общите закономерности при развитие на конфликтите, са едни и същи с различни модалности. В дадени ситуации, конфликтът между собствените и външните принуждаващи сили, има специфична възможност да промени и разруши външните сили, като по този начин внесе желаните от личността промени в социалното поле.

Според М. Дойч [цит. по 2. с. 90], междуличностните конфликти в по-частен аспект са продукти на формиралите се в процеса на съвместна дейност междуличностни отношения. В рамките на ситуационния подход който използва авторът, междуличностните конфликти се разглеждат в контекста на общата система на взаимно-

действие, като се отличават по своите характеристики като: съдържание, интензивност, целенасоченост и дълбочина на контакта. Междучелностните отношения могат да се оценят по пет основни показателя според Дойч: 1. Форма на взаимодействие, изразяваща се в кооперация или съперничество. 2. Разпределение на властта по вертикал с два възможни варианта – симетрично (поравно) или комплиментарно (допълващо се – авторитарност – подчиненост). 3. Ориентация към задачите или социално-емоционална ориентация. Ориентацията към задачи е по-характерна за деловите отношения, докато в семейството мъжът и жената са емоционално-социално ориентирани към близки отношения на подкрепа. 4. Формален или неформален характер на междучелностните отношения. 5. Интензивност и значимост на формираните междучелностни отношения [цит. по 2. с. 91]. На основата на тези пет съществени характеристики авторът извежда шестнадесет типа социални междучелностни отношения, които се превръщат в предпоставка за възникване на междучелностни конфликти.

Обзорът на публикациите [цит. по 11. с. 89; 93], които са посветени на атрибутивната теория на Кели, ни дава основание да отбележим, че индивиди с вътрешна локализация на контрола, са склонни да търсят причините за настоящите затруднения в собственото си поведение и да желаят личностна промяна. Обратното, личности с външната локализация на контрола смятат, че другите са виновни за настоящите затруднения и са склонни към девиантно общуване чрез упреци, обвинения и нападки, което неминуемо поражда конфликти. В резултат на този вид взаимоотношения, личността с външна локализация на контрола започва да се държи неадекватно и да повдига към обкръжаващите го несправедливи, но струващи му се на него правдивы претенции. Тези претенции са подплатени с неопределени и неоправдани изисквания, които нямат логически издържана и фактически оправдателна аргументация. Контактующите с такъв тип личности хора, не могат да разберат причината, поради която този човек се държи по този неадекватен начин. Минималното нарушаване или застрашаване на някакви интереси на личности с външна локализация на контрола, води моментално до необосновано голям конфликт. По този начин вътрешноличностният конфликт се явява предпоставка за бързо прерастване в междучелностен.

В досега направения теоретичен преглед на основните закономерности свързани, с формирането и развитието на междуличностните конфликти, не се споменава такъв съществен фактор, като емоционалната съвместимост [цит. по 10, с. 83]. Емоционалното съпреживяване, като защитен механизъм за намаляване на стресогенното напрежение, се основава на феномена емпатия. Неговата сложност дава основание да бъде „разчленен” в трикомпонентна структура: разбиране, съпреживяване, съучастие [цит. по 10, с. 90]. Разбирането се проявява в адекватното и точно възприемане на емоционалното състояние на партньора. Съпреживяването се характеризира със степента на емоционална включеност на партньорите във взаимодействието, а съучастието се изразява в активната поддръжка, който единият партньор оказва на другия. Подкрепата при негативни ситуации с доминиращи негативни емоции се явява съществен фактор който влияе на поведението на индивидите, а оттам и на междуличностните конфликти.

В. Междугрупови конфликти

Този вид конфликти се пораждат при стълкновение между две групи, взаимодействащи си в рамките на по-голяма социална структура, като това взаимодействие е условие за тяхното ефективно функциониране. В зависимост от големината на социалните групи и проблемните полета, този вид конфликти са обект на изследване от психолози, философи, политолози, социолози и др. С факта на въвличане на много хора започва изменение както на механизма на възникване, така и в процеса на протичане и развитие, а също и в мащабите след приключването му.

Специалистите свързват възникването на междугруповите конфликтни ситуации със степента на засягане на груповите интереси в три проблемни полета: икономически, ценностни и властови.

Икономическият конфликт се поражда при съревнование за достигане на оскъден ресурс и може да се появи във всяка социална сфера. Ограничените ресурси или достъпа до тях води до фрустрация и чувство за заплахата за съществуването на групата. Следва да се отбележи, че нуждите за задоволяване на първостепенни потребности се оценяват субективно по различен начин от различните

групи, като промяната трябва да е насочена към намаляване на икономическата несправедливост.

Ценностният конфликт включва различни нагласи, убеждения, мнения и идеологии между двете групи. Тук конфликтът може да се прояви в оценката, която се дава на групата, относно постигнатите цели и характера на приоритетите, които преследва. Културните и религиозни общности притежават безброй вариации на специфични характеристики, различаващи ги една от друга които в даден момент могат да се явят фактор за междугрупов конфликт. На тази основа се развиват най-често сблъсъци като едната група не признава идентичността на етническа, религиозна или културна основа, а другата група се „свърхидентифицира“ с тях.

Властовият конфликт настъпва при стремежа на дадена група да наложи своето влияние и контрол над друга група. Тази борба за доминиране може да доведе до двуполусна ориентация по вектора победа или загуба на всяка цена. Следва етап на разширяване на групата с нови членове, като конфликтният репертоар включва лъжи, заплахи и манипулации. Властовият конфликт в различни вариации доминира често на политическата сцена.

Преобладаващата част от междугруповите конфликти са смесица от различни предпоставки и поради тази причина не може да се даде еднозначно обяснение. Този вид конфликти могат да бъдат много опасни източници на криза и имат изключително силен социален заряд. Последниците са мащабни, развиват се за дълъг период във времето и остават трайни исторически следи в поколенията.

Особености на семейните конфликти

Семейството е специфична социална система от взаимоотношения, намираща се във взаимовръзка с другите обществени системи, то е и социална градивна клетка, тъй като участва в биологичното и социално възпроизводство на обществото, от друга страна се явява институт, управляван от юридически, религиозни и морални норми в дадено общество, като същевременно от позициите на социалната психология е малка социална група със своите специфични особености.

Тази многопластовост на семейството дава възможност за анализ и интерпретация на семейните конфликти чрез различни подходи

и с различни методи, но в рамките на единна методология. Така например, семейството като малка социална група, съдържа уникални характеристики, нямащи аналог в другите групи. За разлика от другите социални образувания, състоящи се предимно от индивиди от един пол и една възрастова група, в семейството се събират характерологичните особености на двата пола, идеологични различия на две поколения, а ако включим и героничното семейство – три поколения. Друга характерна особеност разграничаваща семейството от малката социална група, е времетраенето – малката социална група е сравнително краткотрайна, докато семейството е относително устойчива и постоянна социална единица.

Основната психологическа разлика обаче между класическите, малки групи и семейството, според нас, трябва да се търси в насоката на взаимоотношенията. В малките социални групи, интересите са насочени изключително вътре в групата, докато в семейството интересите са насочени и навътре и навън, чрез което се осъществява връзката му с другите подсистеми в обществото. Друга, открояваща се разлика, която трябва да отбележим е, че семейството въздейства върху всички аспекти на личността, като контролира и влияе на цялостното и поведение и жизнестойността ѝ.

Механизмът на вътрешносемейно функциониране се свързва с постигане на организация и единство между действията на отделните личности в семейството, с постигането на сплотеност между членовете в резултат на общи ценностни ориентации, със съвместно изпълнявана семейна дейност, с механизма за приемане на решения, с механизма за осъществяване на контрол и т.н. Естествено е тогава в семейството да възникват противоречия и конфликти, както и в процеса на еволюционното му развитие. Наред с обективно възникналите конфликти ситуации, като изменение в структурата на семейството, промяна на ролите и тяхното съдържание или промяна в състава на семейството, могат да се срещат и субективни, случайно породени конфликтни ситуации.

Именно затова съвременната наука разглежда семейният конфликт като взаимовръзка между: общото – противоречията; особено – конфликтите като техни прояви; и единичното – конкретният случай в процеса на семейно взаимодействие [11. с. 147].

Три най-общи интердисциплинарни подхода разглеждат семейството, като област на проблемна междуличностна интеракция и конфликти:

1. Институционалният подход разглежда семейството като социален институт.

2. Структурнофункционалният подход изследва семейството като малка социална група.

3. Системният подход възприема семейството като система от взаимоотношения.

Институционалният подход съдържа юридическото понятие „брак” и включва исторически променяща се, регулирана форма на социални отношенията между мъж и жена, посредством които обществото урежда и санкционира техният полов живот, вмениявайки им съпругески и родителски права и задължения. Юридически конфликт може да възникне при законоустановените пречки за сключване на брак: ненавършена законоустановена възраст, наличие на друг брак, наличие на роднинска връзка до определена степен, както и забрана да се сключи брак с лице, страдащо от душевна болест. По този начин социумът формира социални нагласи и социални възприятия към определен тип социално приемливи, семейни отношения, като им дава законова рамка. От социалнопсихологическа гледна точка, институционалният подход е важен, понеже определя допустимата форма и рамка за изразяване на семейни конфликти в дадената културна общност.

Структурнофункционалният подход се характеризира със значително социологическо влияние и разглежда семейството от позициите на малка социална група с типични за нея структура, функции, роли и ценности. Структуралистите поставят акцент върху взаимодействието на индивидите в семейството като важен параметър на груповата дейност. Именно взаимодействието, а не простото съприсъствие се явява важен фактор, формиращ семейната сплотеност, която както ще видим по-нататък се явява ключова за изхода от семейните кризи. Представителите на това направление смятат, че семейният конфликт, възникнал по повод на съвместна дейност в диадата, е практически много трудно решим. Присъствието в този случай на трето лице – тъщата или детето, примерно, създава нова позиция –

тази на наблюдателя. Във формирания се по този начин триъгълник, третият може нещо да добави, или нещо да отнеме от някоя от страните и така да спомогне за преодоляване на противоречието.

Властта в семейството, в широк социалнопсихологически аспект, от една страна, се свързва с поемането на социална отговорност за действията на семейството като социална единица от „главата на семейството”. Той отговаря за успешното изпълнение на социалните задачи на семейството, от една страна, от друга страна, носи отговорност за съхранение на нормалните отношения между членовете на семейството и социума. В по-тесен, вътрешносемеен обхват, властта е разделена на референтна и експертна. В патриархалните семейни модели, съпругите обикновено смятат, че мъжете им имат повече експертна власт, тъй като те имат необходимите умения и познания, предпочитат по-директни стратегии, съблюдают законовите норми, и реализират дори наказателната власт. Съпрузите смятат, че жените имат повече референтна власт понеже притежават повече обаяние, магнетизъм, отдадени са на семейството и са лоялни към съпруга си. Ригидните патриархални модели трудно отговарят на съвременните изисквания, динамика на общественото развитие и по този начин се явяват фактор за семейни конфликти.

Един нов феномен на нашето съвремие е така нареченото „детецентрично семейство”, където реално, психологически, доминира детето с неговите потребности, капризи и прищевки, които могат да се явят предпоставки за семейни конфликти.

В съвременната индустриална епоха все по-широко разпространен вариант е егалитарното семейство (egalite, фр. равни), в което властовите функции са симетрично разпределени. Промените в обществото и развитието на семейството изискват периодично да се извършва тяхното преразпределение, което може да бъде друга възможна предпоставка за семейни конфликти.

Функциите на семейството са израз на потребностите, които се удовлетворяват по устойчив и траен начин. Неудовлетворените потребности на индивидите в семейството, според К. Левин [21] създават напрежение и конфликтите стават толкова по-сериозни, колкото по-значима потребност е засегната. Към настоящия момент въпросът с функциите е дискуссионен, но най-общо могат да се опре-

делят следните функции: репродуктивна, икономическа, социализираща, рекреативна и емоционално-поддържаща [б. с. 12].

Репродуктивната функция е свързана с удовлетворяване на сексуалните потребности, обезпечаване продължаването на рода и несъмнено се крепи върху любовта като най-висше човешко чувство. Във всяко семейство най-важният проблем се явява детеродният – да имат ли деца, колко деца да имат и каква е социалната им ценност. От една страна, децата стабилизират системата, от друга са повод за непрекъснати пререкания и конфликти. Различните гледни точки на съпрузите, като противоречащи или несъвместими представи в тези относително устойчиви нагласи могат да бъдат значим фактор за семейни конфликти.

Икономическата функция на семейството е израз на необходимостта от икономическо обединение със своите приходи, разходи, активи и пасиви. В съвременното пазарно ориентирано общество, проблемите между съпруг и съпруга могат да възникнат ако жената има по-висок доход от мъжа и постоянно му напомня за това. Конфликтът между съпрузите може да възникне също при необосновано изразходване на парични средства, с цел покупка на ненужни вещи. Конфликтите могат драстично да намалеят в това поле, ако съпрузите намерят подходящ модел на разпределение на семейния бюджет.

Социализиращата функция се свързва с факта, че семейството е социализираща среда за своите членове. За децата от хронологична гледна точка това е първата възпитателна среда, формираща речта, светогледа, чувствата и способностите, които остават като характерологични особености за цял живот. Семейното и училищното възпитание са взаимно свързани, допълват се и в определени граници, даже могат да се заменят, но като цяло са неравнозначни. Семейното възпитание е емоционално по своя характер и определянето на правилното възпитание, като се игнорира мнението на другият съпруг, води до системни конфликти. Обезсилването на възпитателните похвати на другия съпруг, несподелянето на общо мнение и наказанието според доминиращото емоционално настроение на родителя, може да доведат до девиации в поведението на детето. Обсъждането на педагогическите похвати родителите трябва да правят само в отсъствие на детето и то, в доброжелателна форма, с цел да намерят единно педагогическо решение.

При конфликт между родител и дете специалистите отделят особено внимание на позицията на възрастния, която ще заеме. Подрастващите не са способни да действат като възрастен човек и поради това техните реакции са по-непосредствени и емоционални.

Рекреативната функция на семейството се свързва с необходимостта от отдих и забавления, взаимопомощ при поддържане на здравето на членовете на семейството, както и организацията на труд и почивка. Конфликти могат да възникнат при нарушена подкрепа между семейните членове, по повод трайно нарушение на здравето на отделен член на семейството и при изчерпване на емоционалната и физическа сила на обгрижващия го. Друго възможно поле за конфликти може да бъде засегнатата икономическа стабилност на семейството, вследствие трайна трудова незааетост на някой от съпрузите, дължаща се на съвременната пазарна конюнктура.

Последната от представените функции на семейството и свързаните с тях неудовлетворени потребности, като предпоставка за възникване на семейни конфликти, е емоционално-поддържащата функция. В контекст на семейните отношения тя ще бъде разгледана в два аспекта: като функция на привързаност и подкрепа като вдъхновяващо-генерираща функция.

Първият аспект, както определя Зл. Михова [8. с. 29; 35] разглежда емоционалната регулация чрез системата за привързаност и подкрепа като базова потребност на индивидите, гарантираща оцеляването на организма при адаптацията му към външната среда. Индивидуалните затруднения при справяне със стреса, водят до формиране на невротичен тип личност, която води до създаване на невротичен семеен психоклимат и повишени конфликти. Лаймън Уин [22. р. 2; 6] постулира, че в устойчивите отношенчески системи, каквито са семействата, на основата на емоционална близост и подкрепа съществува отношение на: А) истинска взаимност; Б) псевдовзаимност; и В) псевдовраждебност – всички те, основаващи се върху резултата от по-ранни транзакции в детството.

Всички тези взаимоотношения, разгледани като системи с дименсии, могат също така да се разглеждат като качество на свързаността и еволюират във времето, въпреки че в структурен смисъл взаимоотношението не се променя. Междувременно епигенезата на

отношенческите процеси, за която ще стане въпрос по-късно в нашия дискурс, се движат със скорост и последователност, която има своя вътрешна логика. Понятието емоционална експресия, определено от Браун [17. р. 13] и Вон и Леф [27. р. 17], се определя с два основни компонента на: емоционално свръхвъвличане и критикуване, или свръхотдалечаване и negliжиране със съпътстваща емоционална студенина, които се разбират като специални форми на привързаност/обгрижване.

Фиг. 1

Привързаност и обгрижване	Емоционална свръхвъвлеченост	Безизразна липса на привързаност	Критикуване и враждебност

Семейните отношения не може да са безлични, защото са емоционални сигнали за значението на другите за нас на биологично ниво и са свързани със чувството за психическо благополучие, самооценка и самоуважение. Отказът от близост, свръхблизост или постоянното критикуване и враждебност, разкъсват тъканта на семейните отношения и водят до семейни конфликти.

Тази теоретическа концепция счита, че привързаността като първо социално поведение, поставя основата на всички последващи социални интеракции на личността, в това число и конфликтните такива. Посочва се, че индивидите, които са създали отношения на стабилна привързаност, създават по-близки приятелски отношения с другите и конфликтните взаимодействия са значително по-малко.

Вторият аспект разглежда вдъхновяващо-генериращата подкрепа на семейството за неговите членове, която се изразява в способността съпрузите да се вдъхновяват един друг и да изразяват готовност към интелектуално съучастие в решаването на проблемите на другия. Личностното развитие, самочувствието и самореализацията, са важна предпоставка за формиране на семейна удовлетвореност, която пък намалява напрежението и възпрепятства възникването на семейни конфликти.

Дотук семейството се разглежда от позициите на структурно-функционалния подход като малка социална група, както и възможните предпоставки за възникване на семейни конфликти по линия на нарушена властова структура и неудовлетворени, функционални

потребности на членовете му. За да може семейството да функционира като система, членовете му трябва да изпълняват определени роли.

По традиция функционално-ролевата структура на семейните отношения се разглежда в следните два аспекта: като гендерни роли и като вътрешносемейна ролева структура.

Гендерните роли и стереотипи (анг. Gender – пол) представляват вкоренени и опростени модели на поведение – в дадения случай на мъж или жена, които описват поведението на човек като мъж или жена и касаят типични характеристики, приписвани на мъжете или жените [24. р. 454–492]. Тези представи са универсални в пределите на дадено общество и се усвояват в процеса на социализация. Гендерният стереотип асоциира маскулинното поведение със сила, енергия, грубост, агресивност и т.н., докато фемининното поведение е слабо, пасивно, нежно, миролюбиво, емоционално и т.н. Понеже, както вече споменахме, са силно опростени, тези стереотипи могат да бъдат несправедливи, както за цели групи от населението, така и конкретно за отделния индивид в семейството и да предизвикват конфликти.

Вторият аспект на функционално-ролевата структура се характеризира с по-тясната категория – семейни роли и вътрешносемейна ролева структура. Самото понятие семейни роли като конкретизация на ролите на съпруг, съпруга, майка, баща, дете, баба и т.н. по своята същност, се явява социологическо. Опирайки се на него, социалните психолози могат да изследват личностната окраска, която придобиват семейните роли в конкретното им проявление. Неопределеността на нормите, регулиращи в днешно време брачно-семейните, в това число и ролевите отношения, поставя пред съвременното семейство редица социално-психологически проблеми.

Адаптацията на съпрузите един към друг и изграждането на специфичен стил на съвместен живот, се явява основна задача при процеса на възникване на ролевата структура. Може да се отбележи, че основната линия на диференциация на ролите на мъж и жена се явява вектора „дом – работа”. Традиционно мъжът трябва да осигурява прехраната, да изгражда кариера, при което семейството остава на втора линия. На жената са възложени повечето отговорности в

дома и възпитанието на децата, като професионалната реализация остава на втора линия. Съвременният егалитарен модел на брачно-семејни отношения предостави възможността за личен избор на семејно-ролеви образец между партньорите. Правилата за ролево поведение и ролево взаимодействие се изработват в процеса на жизнедейност на семејството и са пряко свързани с междуличностните отношения и общуването между членовете. В този смисъл затруднената комуникация между съпрузите при изясняване на ролевите отношения може да бъде фактор за семејни конфликти.

Проблемите на ролевия механизъм, като специфична характеристика на ролевите конфликти, се свързва със сблъсъка при съчетаването на стара с нова роля, успешното съчетаване на две допълващи се роли в дадена дейност или едновременното изпълнение на две противоположни роли. Образоването на семејство е свързано с приемането на съпругески роли, а раждането на дете е свързано с прехода към родителска роля. При затруднения в адаптацията към двете роли може да настъпи отдръпване от едната, а понякога дори и от двете, като по този начин личността може да загуби основните цели на съществуването си. Самото понятие семеен конфликт според Е. Тодорова, [11. с. 55] се въвежда с цел да се опишат проблемите на ролевия механизъм.

Последният фактор, от гледна точка на структурнофункционалният подход при разглеждането на семејните конфликти, е степен на сходство в ценностните ориентации между съпрузите. Ценностите заемат твърде важно място в структурата на личността и едновременно с това оказват съществено влияние върху индивидуалното поведение. Промяната към пазарна икономика на обществото, доведе до промяна в ценностната система на индивидите и по този начин оказва влияние върху стабилитета на семејството. Една от основните функции на института – репродуктивната претърпя радикални изменения. Както отбелязва С. Бъчева << „...потребността от деца” все повече се трансформира в „потребност от дете”, а проектирано върху демографското поведение и раждаемостта, това означава едно дете в семејството и превръщането на едноклетното семејство в модел за детност на обществото, като детето става личностно-психологическа потребност за родителите и вече не е задължително да се роди в

законен брак или пълно семейство>> [1. с. 41]. Извънсемейните ценности като кариера, престижно образование, социален статус, влязоха в остра конкуренция със семейните ценности и промениха мотивацията и нагласите на индивида към семеен живот.

Ценностно-мотивационните конфликти в семейството могат да бъдат характеризирани първо като конфликт на интереси – това са стратегии, планове и цели, оказващи се несъвместими или противоречащи между членовете на семейството. Докато противоречивите интереси могат по някакъв начин чрез компромиси и отстъпки да бъдат разрешени, то несъвместимите противоречия поставят съпрузите в ситуация на избор „или-или”, в която винаги има неудовлетворена страна, а оттам и конфликти. Една основна характеристика на семейните конфликти, чрез която основно се разграничават от деловите, е наличието на смесени мотиви. В тях са представени не само съревнователните интереси на съпрузите, но и такива, които обединяват семейните членове.

Както видяхме в общата част на дискурса всеки конфликт може да има както положителни, така и отрицателни функции, не само за пряко участващите, но и за по-широките кръгове в социалната система. Най-често семействата се опитват да установят в някаква степен контрол над процеса като приемат, че взаимоотношенията трябва да се строят по пътя на договарянето и съгласието.

Една добра концепция за семейното съгласие (клиринг) е детайлно разработена в теорията на Г. Г. Воробев [цит. по б. с. 33]. В основата на семейното съгласие са пет фактора, които определят семейният потенциал за справяне с кризи и преодоляване на конфликти. Степента на клиринг, определя степента на сплотеност на семейството и ресурса за справяне в конфликтни ситуации.

Първият фактор е степен на съгласие с физическият облик между партньорите.

Вторият фактор е степен на съгласие по отношение на материалния статус на семейството.

Третият фактор е степен на съгласие по отношение на интелектуално-културните изисквания на съпрузите един към друг.

Четвъртият фактор е степен на съгласие към сексуалните очаквания на другия.

Петият фактор е степен на съгласие с индивидуално-психическите характеристики по отношение на другия. Авторът посочва, че семейството не се стреми към равновесие и единство, а към промяна и адаптация, като в основата на семейния клиринг са семейните ресурси за справяне с кризи и конфликти.

Анализирайки семейните ресурси за справяне с конфликти и трудности, видният изследовател на тази материя Р. Хил [23. р.2] създава своя концепция, която нарича ABC-X теория. Той въвежда като базово понятие „степен на семейна дезинтеграция”, като чрез него представя способността на семейството за справяне със стресогенни събития.

На фиг. 2 е представен процесът, през който семейството преминава и се развива, посредством конфликти и кризи. Едни семейства успяват да преминават през периода на реорганизация и да се възстановят, докато други семейства не успяват да се реорганизируют, натрупват нерешени конфликти, задълбочават кризата и накрая се разпадат.

Фиг. 2

Взаимодействието между: а) Стресогенно събитие, в) Ресурси на семейството за справяне и с) адекватно възприемане на събитието като стресогенно, са кризисните параметри за всяко семейство. Ресурсите, с които разполага семейството, са нивото на взаимност при решаване на задачи, емоционална споделеност и грижа, както и

споделеният фокус на комуникация, насочен към проблема. Хил представя три семейни модела според изхода от конфликта при съпътстващата го криза:

При първия модел семействата се мобилизират бързо, сплотяват ресурсите, реагират гъвкаво, дават си подкрепа и бързо излизат от кризата и решават конфликта.

При втория тип семейства, процесът на преминаване през трудния период отнема повече време и усилия, всеки търси индивидуално решение, нивото на споделяне е слабо и усилията са частично взаимни. Вярва се, че благодарение на таланта и усилията на някой член от семейството, ще успеят да излязат от кризата и да решат конфликта. Силите обаче са изчерпани, а „фаворитът“ е посял съмнение в другите семейни членове.

Третият тип семейства смятат, че решаването на конфликта и преминаването зряло през кризата е извън техните възможности. Търсят варианти конфликта да се реши от самосебе си и да излязат по някакъв мистичен начин от кризата. Семейството изпада в застой и слиза на по-ниско ниво на функциониране. Проблемите започват да се натрупват и застъпват, в резултат на което дисфункционалността нараства, семейството не може да обслужва нуждите на членовете си, потъва в конфликти и се разпада. Р. Хил отбелязва, че с прехода, който той нарича трансмисия към съпругеска роля, започва асоциираният стрес, насочен към промяна на индивидуалността на личността от добро за себе си, към добро за общото, т.е. за семейството.

Системният подход е третият, който представяме в настоящия дискурс. Върху идеята за системни нарушения са конструирани по-голяма част от семейните психотерапевтични методики.

Фамилната терапия при анализ на семейните конфликти използва епигенетичния принцип, като най-общото му значение се отнася до: събитията на ставане (генезис), които се изграждат върху (епо) непосредствено предшестващите ги събития. Фиксираните стъпки в развитието на микроорганизмите и ембриона, биогенетичите описват като епигенетични, откъдето е взимстван и самият термин. Семейството, като система от природни отношения, се самопоражда, самоподдържа и саморазвива, като в своето развитие преминава през възлови пунктове, наречени преходи. То еволюира като

система с дименсии, но в диапазона на някаква вариабилност. Последователността в развитието може да спре на всяка фаза, тъй като транзакциите на всяка фаза от развитието се изграждат върху резултата от по-ранни транзакции. Това означава, че последвалите етапи ще се изкривят или пропуснат, като всички следващи фази ще се променят, защото се изграждат върху различен субстрат [22. р. 2]. Така пропуските и забавянето в развитието на семейството се оказват предпоставки за семейни конфликти.

Идеята за пропуски и забавяне във фазите на развитие ни насочва към най-познатата препратка сред психологическите среди – Ерик Ериксън [5. с.10]. Известният психолог предлага модел на последователни и постъпателни промени във формирането на АЗ-идентичността на човек, започвайки с базов план, в който частите имат свое време за развитие и съзряване, точно както човешкият ембрион в преднаталното си развитие.

Авторът идентифицира осем стадия на развитие, започващи с базово доверие, което се формира от 0 до 2–4 год. Ериксън разглежда феномена привързаност, като <<процес на нарастваща диференциация и става все по-обхванен с все по-силно съзнаване на разширяващият се кръг значими, други за индивида – от майката до човечеството>> [5. с. 21; с. 138].

Операционализират се термините идентичност и криза на идентичността, като се подчертава, че думата криза, не означава неизбежна катастрофа, а повратна точка, съществен момент, в който развитието трябва да поеме един или друг път, обединявайки ресурсите за израстване, подобряване и по-нататъшна адаптация. Жизненият цикъл на човека, е разгледан като епигенеза на АЗ-идентичността, последователно преминаваща през следните кризисни етапи:

Стадии на психосоциалното развитие на човека в различните възрастови периоди по Е. Ериксън:

Стадии	Възраст	Психосоциална криза	Силна страна
1	0–1 год.	Доверие – недоверие	Надежда
2	1–3 год.	Автономия – срам, съмнение	Сила на волята
3	3–6 год.	Инициативност – чувство за вина	Целенасоченост
4	6–12 год.	Трудолюбие – чувство за непълноценност	Компетентност
5	12–19 год.	Его-идентичност – смесване на ролите	Вярност
6	20–25 год.	Интимност – изолация	Любов
7	26–64 год.	Продуктивност – застои	Грижа
8	65–смърт.	Его – интеграция – отчаяние	Мъдрост

Особено се подчертава важноста на груповата идентичност-НИЕ и Его-идентичността – АЗА. [5. с. 45]. Смушенията в идентичността, трудностите по прехода и родителската съпротива, смята авторът, са основна причина както за вътрешноличностни конфликти в индивида, така и за междуличностни конфликти в семейството.

Друг подход при анализа на семейните конфликти се дискутира на проведената в САЩ през 1957 г. научна конференция по Ортопсихиатрия [9. с. 4]. Там се прави опит да се дефинира терминът „жизнен цикъл“ на семейството. Вторият аспект на дискусиите на тази среща се свързва с идеята, че преходите в различни етапи от жизнения цикъл на семейството, съответстват на повишаване нивото на семейните конфликти, като се приема, че преходите са индикатор за опитите на съпрузите да реструктурират взаимоотношенията си. Всеки опит за реструктуриране води до появата на конфликт в семейството. Трета идея на тази конференция е опита да се институционализира понятието семейна криза за обозначаване спецификата на конфликтите в семейството. За съжаление до момента тези идеи не са намерили международен прием.

Можем да отбележим, че интересът от семейните конфликти в развитите общества се диктува от максимата „Здраво семейство – здраво общество“. Когато Ф. Грозби [цит. по 11. с. 304] интервюирал преуспели личности в САЩ на въпроса: кое прави професионалния

ви живот успешен и щастлив, най-честият отговор бил – пълноценният семеен живот.

В заключение, ако обобщим казаното дотук, конфликтите в брака са нормално явление и се решават чрез компромиси, приемане на гледната точка на другия и преговори. Отбеляза се, че семейството се стреми към промяна и развитие, за да изпълнява функциите, заради които е създадено. Маркира се, че докато някои брачни конфликти може да са признак на семейна криза и да преминават без сериозни последици, други тежки семейни конфликти се характеризират с това, че негативните страни на брака изведнъж стават сякаш неоправими и много дълбоки, съпрузите губят доверие един към друг, отчуждават се и това бележи края на връзката.

В първата част на настоящата студия бяха анализирани основните теоретични направления, интерпретиращи феномена конфликт. Предложените теоретични подходи бяха разделени в три групи, в зависимост от техните методологически принципи. По този начин бяха разгледани философски, социологически и психологически теории, използвани за интерпретация на различните конфликти. По-задълбочено конфликтите бяха изследвани от позициите на психологията, като се отбеляза същественият принос на психоанализата, бихейвиоризма и когнитивното направление.

Във втората част бяха разгледани основните видове конфликти, които поради разнообразните форми на проява, са систематизирани и класифицирани в три основни групи: вътрешноличностни, междуличностни и междугрупови. Изследването и разкриването на социалнопсихологическите закономерности на всяка една от посочените групи конфликти, беше осъществено от позициите на психологията на личността и социалната психология, като се използваша също идеи от основните теоретични концепции, изложени в първата част.

В третата част бяха анализирани специфичните особености на семейните конфликти, като заимстваните идеи не бяха механично приложени, а бяха обобщени съобразно спецификата на брачните отношения. Беше акцентирано върху съвременните тенденции, които се обединяват около идеята за взаимноизгодно съществуване на две равноправни личности от различен пол. Тази идея през цялото време

„пронизваше” направеният институционален, структурнофункционален и системен подход при разглеждането на семейните конфликти.

Големият брой ирационални чувства, емоции, цялата субективна сфера на човешки преживявания, които лежат в основата на семейните отношения и семейните конфликти, не могат да бъдат разглеждани така опростено. Опитите за изследване на семейните конфликти се оказват твърде сложни, скъпоструващи, продължителни по време, а и несигурни като информация. Данните се събират най-често от опита на фамилни терапевти, които в България за съжаление, към настоящият момент, са твърде малко.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. **Бъчева, С.** Единственото дете в семейството. София, СУ, 2010.
2. **Гришина, Н. В.** Психология конфликта. Санкт- Петербург, 2002.
3. **Дарендорф, Р.** Элементы теории социального конфликта. Социологические исследования, № 5, 1994.
4. **Дасев, Л.** Речник по психология. София, 2006.
5. **Ериксън, Е.** Идентичност, младост и криза. Рива, 2010.
6. **Иван, Ив.** Семейна педагогика. Аксиос, Варна, 1998.
7. **Мийд, Дж.** Разум, Аз, Общество. ЕА, 1997.
8. Михова, Зл., Емоционални процеси в семейството и системна терапия. Стено, 2012.
9. **Олифиров, Н. И., Зинкевич-Куземкина, Т. А., Велента Т. Ф.** Психология семейных кризисов. Речь, М. 2006.
10. Психологични перспективи. Диоген, Фабер, 2007.
11. **Тодорова, Е.** Съвременни Американски теории за семейството. София, Наука и Изкуство, 1988.
12. **Фестингер, Л.** Теория когнитивного дисонанса. Санкт-Петербург, 1999.
13. **Хегел, Г. В.Ф.** История на философията. С., 1965.
14. **Хорни, К.** Невротическая личность нашего времени. Самоанализ – М: Прогресс. Универс. .
15. **Шевчук, Д. А.** Конфликты: избежать или форсировать. М., 2009.
16. **Юнг, К. Г.** Практическа психотерапия, Артграф, С. 2011 г.
17. **Brown, G. W., Birley, J. L. T. and Wing, J. K.,** “Influence of Family Life on the Course of Schizophrenic . 1980

18. **Burton, J.** World Society, Cambridge University Press, Cambridge and New York, 1972.
19. **Coser, L.** The Functions of the Social Conflict. London, Routledge & Paul.1968.
20. **Haley, J.** Problem Solving Therapy. Ypssey-Bass,1976.
21. **Lewin, K.** Resolving Social Conflicts, N.Y. 1948
22. **Lyman, Wynne.** Family process, vol.23, issue 3, 1984
23. Ruben Hill, ABC-X Theory, [www. 3.uakron. edu/witt/fc/fcnote7.htm](http://www.3.uakron.edu/witt/fc/fcnote7.htm), 1946
24. **Secord, P.F., & Backman, C.W.** Social Psychology, New York, McGraw Hill. 1964
25. **Sprey, J.** Conflict Theory and the Study of Marriage and the Family, Vol.2. N. Y., The Free Press, 1979
26. **Sroufe, L. A.**Emotional development: The organization of emotional life in the early years.NY.1996
27. **Vaughn, C. E. and Leff, J. P.** “The influence of Family and Social Factors on the Course of Psychiatric Illness, A Comparison of Schizophrenic and Depressed Neurotic Patients,” Brit. J. Psychiat, 1976.